

מצב
העם היהודי
הערכה שנתית
2022
תשפ"ב

המכון למדיניות העם היהודי: מועצת מנהלים, חבר הנאמנים הבינלאומי

יושבי ראש | סטוארט אייזנשטאט | דניס רוס

נשיא ומנכ"ל | ידידיה שטרן
סגן נשיא | שוקי פרידמן
מנהלת פרויקטים | איטה אלקלעי

מועצת המנהלים

אליזט אברמס	מארק יוטאי	וונדי פיישר
אריק גולדשטיין	גלן לזוי	דורון שורר
שיבי גרינפלד	סלי מרידור	
סטיב הופמן	סטיב נסטיר	
דן הלפרין	אריק פינגרהוט	

חבר הנאמנים הבינלאומי

אמירה אהרונוביץ	אהרון ידלין	לזוי נסטיר	אריקה רודין-לוריא
סנדי בקלור	מארק יוטאי	סטיב נסטיר	גארי רוזנבלאט
אריק גולדשטיין	גלן לזוי	ג'ף סולומון	מארק רוזנברג
שרה גנסטיל	ברנד-הנרי לוי	מיכאל סיגל	יהודה ריינהרץ
ראלף גרסון	דניאל ליברנט	אריק פינגרהוט	זלמן שובל
אסתר דומיניסיני	יהודית בוקסר-ליברנט	ג'ון פישל	ג'וש שוורץ
אלן הופמן	יצחק מולכו	וונדי פיישר	מיכאל שטיינהרט
סטיב הופמן	לינדה מירלס	סמי פרידריך	
מארק וילף	סלי מרידור	אירוין קוטלר	
ג'יימס טיש	איילת נחמיאס-ורבין	ורנון קורץ	

יעקב חגואל - יו"ר ההסתדרות העולמית ויו"ר בפועל של הסוכנות היהודית
אבינועם בר יוסף - נשיא אמריטוס
יחזקאל דרור - נשיא מייסד

תודות

לסוכנות היהודית	לקרן גלן ושריל לזוי	לסטוארט אייזנשטאט
לקרן וויליאם דוידסון	לקרן משפחת יוטאי	לסנדי בקלור וארלין קאופמן
לקרן משפחת קירש	לקרן אנדראה וצ'רלס ברונפמן	לדניאל ויהודית ליברנט
לקרן דיאן וגילפורד גלייזר	לקרן אריק ותמר גולדשטיין	לסטיב נסטיר
לקרן משפחת לין וצ'רלס שוסטרמן	לקרן משפחת טיש	לזלמן שובל
לקרן אידה ולסטר קראון	לפדרציית ניו-יורק	
לקרן ראסל ברי	לפדרציית שיקגו	
לקרן דוד ואינו מייירס	לפדרציות היהודיות בצפון אמריקה	
לקרן משפחת וילף		

תודה מיוחדת לקרן ג'ק, ג'וזף ומורטון מנדל על תמיכתם בפרויקט זה.

מצב העם היהודי הערכה שנתית 2022 תשפ"ב תקציר לממשלת ישראל

ראש פרויקט
שמואל רוזנר

משתתפים:

גבריאל אבנצור | נדיה ביידר | אבי גיל | בארי גלטמן | שלום סולומון ואלד | חיים זיכרמן | נעה ישראלי
דב מימון | נח סלפקוב | סטיבן פופר | שלמה פישר | דן פפרמן | שוקי פרידמן
ג'ון רסקיי | ידידיה שטרן | אדר שיבר

זכויות יוצרים © המכון למדיניות העם היהודי (מיסודה של הסוכנות היהודית לא"י) בע"מ (חל"צ)
ירושלים תשפ"ב/2022

קמפוס גבעת רם, ת.ד. 39156, ירושלים 9139101
טלפון: 02-5633356 | פקס: 02-5635040 | www.jpji.org.il

כל הזכויות שמורות. אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאכסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר - כל חלק שהוא מן החומר שבחוברת זו. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בחוברת זו אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מ"המכון למדיניות העם היהודי".

עיצוב ההערכה השנתית: לוטה עיצובים

תוכן העניינים

5	הקדמה מאת דניס רוס וסטוארט אייזנשטאט
9	המלצות עיקריות לממשלת ישראל
11	חמישה מימדים להערכה משולבת של מצב העם היהודי
13	גיאופוליטיקה
17	משאבים חומריים
21	זהות והזדהות
23	קשר בין קהילות
25	דמוגרפיה יהודית
29	טבלה: נתונים על קהילות יהודיות בעולם
31	יהודי אוקראינה: נתונים, מגמות ושאלות פתוחות

הקדמה מאת דניס רוס וסטוארט אייזנשטאט

לרוסיה. עתה, בזיקנתם, יותר מ-70 שנה לאחר מכן, שוב עליהם להסתתר ולהימלט - הפעם מהתוקפנות הרוסית. חלקם מבקשים מקלט בגרמניה, מוקדה של השואה, ובפולין, שעל אדמתה ביצעו הנאצים את רצח העם בממדים הגדולים ביותר.

המלחמה מאלצת את העולם היהודי לעסוק בכמה עניינים, שחלקם דחופים. מדינת ישראל והקהילות היהודיות בעולם נרתמו להגשת עזרה הומניטרית ולקליטת עלייה ופליטים. ארגונים כמו ועדת החלוקה האמריקנית-יהודית ("ה'ג'וינט") והוועדה היהודית לתביעות (Jewish Claims Conference) ארגנו שיירות של אמבולנסים כדי להביא את השורדים למקום מבטחים. ישראל סיפקה בתי-חולים ניידים וסיוע רפואי לאוקראינים, לא-יהודים ויהודים גם יחד. עם זאת, ישראל נדרשה להתמודד עם משימת תמרון לא פשוטה בין רצונה לסייע לאוקראינה המותקפת, לבין ההכרח בשמירה על יחסים יציבים עם רוסיה, שנוכחותה הצבאית בסוריה - במיוחד מערכת ההגנה האווירית הנרחבת שלה - מספקת לרוסיה אמצעי לחץ על ישראל. רוסיה עלולה להעלות באופן דרמטי את המחיר שמשלמת ישראל על מבצעה האוויריים

ההערכה השנתית של המכון למדיניות העם היהודי בוחנת מדי שנה האם ההתפתחויות של השנה החולפת השפיעו על מדינת ישראל ועל העולם היהודי בצורה חיובית או שלילית. התקציר המוגש לממשלה מהווה תמצית חיונית למקבלי החלטות בישראל, שבה מוגשות באופן מזוקק ומכוון-מדיניות המגמות וההמלצות בחמישה ממדים שונים: גיאופוליטיקה, יחסי קהילות, משאבים, זהות ודמוגרפיה.

לפני שנה, נדרש העם היהודי להבין כיצד להתמודד עם האתגרים המיוחדים לו במקביל לכך שהשתתף עם שאר העולם בהתמודדות עם המשבר הפתאומי והחריף של מגפת הקורונה ועם השלכותיה. השנה, אף שמשבר הקורונה עודו ברקע, הזרקור כבר מכוון להתפתחות דרמטית מסוג אחר - מלחמה המשתוללת באירופה ומאיימת על היציבות והסדר העולמי. לא במקרה הוספנו לתקציר זה, המוגש לממשלה, פרק הרחבה קצר על מצבה של יהדות אוקראינה. נציין כי ביהדות אוקראינה מתקיימת אירוניה היסטורית משולשת. בין יותר מ-100 אלף יהודי אוקראינה יש למעלה מ-10 אלפים ניצולי שואה. הם שרדו בצעירותם כאשר הסתתרו או שנמלטו מהנאצים, רבים מהם -

בסוריה, שנועדו להקהות את עוקצם של המאמצים האיראניים בסוריה, ובאמצעות סוריה להעביר טילים מדויקים לידי החיזבאללה. כרגע, רוסיה מאפשרת חופש פעולה סביר לישראל בסוריה, אך ביכולתה לשנות את עמדתה זו ולא לפתח את ישראל להתמודד עם מציאות חדשה. הדיון ברוסיה, סוריה ואיראן מבליט את הצורך של ישראל לאזן את האינטרסים שלה עם האחריות המוסרית שלה. בהערכה השנתית הנוכחית, האיזונים בין נושאים הנוגעים לאינטרסים של העם היהודי לבין שליחותו המוסרית עוברים כחוט השני בתיאור המגמות וההמלצות המופיעות בדו"ח.

האתגרים החדשים לא העלימו, כמובן, אתגרים ישנים. אנטישמיות במדינות שונות בעולם, מימין ומשמאל, ממשיכה לשחוק את ביטחונם של היהודים, וצעירים במקומות שונים מעידים כי הם "מורידים את הפרופיל שלהם" במגמה להימנע מעימות עם גורמים אנטישמיים או אנטי-ישראליים רדיקליים. יהודים באזורים מועדים לפגיעה בצרפת מועברים על ידי קהילת יהודי צרפת, ה-CRIF, לבתים בטוחים יותר. קמפוסים של מכללות אמריקניות היו ונתרו חממות לפעילות אנטי-ישראלית ואנטי-ציונית, והם דוחפים סטודנטים יהודיים למגננה ומאלצים אותם למצוא מענה למידע כוזב אודות ישראל.

החשש הביטחוני מפני האיום הגרעיני האיראני לא נעלם, ובשעת כתיבתה של הקדמה זו עדיין לא ברור האם יחודש הסכם הגרעין עם איראן, ה-JCPOA, ואם כן - לאיזה פרק זמן. ישראל וארצות הברית שותפות ליעד של מניעת איראן מלהשיג או לפתח אי-פעם נשק גרעיני, אולם יש להן השקפות שונות ביחס לפעולות הנדרשות על מנת להבטיח את השגת יעד זה. הממשלה הנוכחית של ישראל שואפת לשתף באופן הדוק פעולה עם מימשל ביידן בנושא האיראני, אולם הבהירה שלא תראה את עצמה מחוייבת להסכם הגרעין, אם הוא יחודש. איראן, וכן הבעיה הפלסטינית,

בעידן שבו רק מעט מאוד התקדמות אפשרית ביחס אליה, מערימות קשיים על ניוטה של מדיניות ישראלית בווינגטון. ממשלת ישראל רמזה על עניינה בשיפור הנסיבות הכלכליות ותנאי החיים של ערבים ישראלים ושל הפלסטינים, אולם המאמצים בנושאים אלה היו הססניים, ולא הביאו לשיפור משמעותי במצב.

ההערכה השנתית כוללת גם כמה חדשות טובות. מצבה הכלכלי של ישראל יציב, והמשאבים העומדים לרשות העם היהודי משמעותיים. אנו ממליצים להשקיע חלק מן המשאבים האלה בחיזוק החינוך היהודי בתפוצות. התפתחות חיובית אחרת בשנה החולפת היתה שישראל המשיכה לשפר ולחזק את יחסיה עם כמה משכנותיה הערביות. הסכמי אברהם, שנחתמו בספטמבר 2020, רשמו הצלחות גדולות תוך זמן קצר יחסית. אחרי יותר מ-40 שנים של שלום בין ישראל ומצרים, הסחר בין שתי המדינות בשנת 2021 הסתכם ב-300 מיליון דולר בלבד. לעומת זאת, הסחר בין ישראל לבין איחוד האמירויות הגיע בשנת 2021, השנה המלאה הראשונה שבה היו ההסכמים בתוקף, ליותר ממיליארד דולר, ובשנת 2022 הוא צפוי להגיע ליותר מ-2 מיליארד דולר. למרות הגבלות הקורונה, 250 אלף ישראלים ביקרו באמירויות, שם נפתחו שני בתי כנסת חדשים, וביתן ישראל הוצב בתערוכה עולמית במדינה זו. יש מקום לתגבור סחר והשקעות, לטובת שתי המדינות. חדשה חיובית נוספת: הקואליציה הישראלית, שבה שותפים יהודים וערבים, אמנם לא פתרה בעיות מורכבות ביחסי קבוצות אלה, אולם הציגה פוטנציאל לשיתוף פעולה, שיכול לצמוח ממנו עתיד טוב יותר הן ליהודים והן לערבים בישראל.

במסגרת ההמלצות שהמכון מציג השנה מושם דגש על אתגר קליטת העלייה המגוונת, שמגיעה מאוקראינה ומרוסיה, על משמעויותיה התרבותיות והחברתיות; מושמעת קריאה חוזרת לבחינה זהירה של דרכי הפעולה הנדרשות לנוכח הצמיחה המהירה של המגזר

האתגרים גדולים, והיעדרה של יציבות שלטונית, שמעיבה על ישראל גם כעת, מקשים על התמודדות איתם ועל התוויית תוכניות ארוכות טווח לפתרון. אך ברור כי בנסיבות הנוכחיות, ישראל איננה יכולה להמתין עד שהמצב הפוליטי ישתנה, או עד שתבוא הכרעה חד-משמעית של הבוחרים. יש לפעול, ואם תידרש העברת המקל השלטוני הלאה, ניתן לקוות שגם הממשלה הבאה תפעל בבוא תורה.

סטוארט אייזנשטאט ודניס רוס

החרדי, שנושאת בכנפיה משמעות חברתית, כלכלית ותרבותית; בעיית האנטישמיות בעולם מחייבת את ממשלת ישראל להפנות לנושא קשב ולתכנן את ההתמודדות עימה בצורה מסודרת ובאמצעות הגורמים הבכירים ביותר; וחשוב מאוד: על ישראל להשתמש במשאביה ובכוח היצירתי הטמון בה, בכדי לדאוג לצמצום פערים בין קבוצות ומגזרים, ולחתור ללכידות מרבית, הן בישראל פנימה, והן בעם היהודי.

המלצות עיקריות לממשלה

יש להעמיק את הדיאלוג עם יהודים תומכי המפלגה הדמוקרטית כדי לרתום אותם לסייע בקידום עמדות ישראל בסוגיית איראן (פירוט בעמוד 11)

הקהילות בתפוצות (בסיוע ישראל) צריכות לתעדף כלכלית, חברתית ומוסדית פרויקטים של חינוך יהודי משמעותי (פירוט בעמוד 15)

יש לעודד את הפילנתרופיה של ישראלים, הן יחידים והן מוסדות, מתוך הדגשת הערך היהודי של נתינה כמקובל בקהילות העולם (פירוט בעמוד 15)

יש לגבש מענה חברתי ופוליטי מכיל לעלייה צפויה בשיעור הישראלים השייכים לקבוצת הרוב היהודית אך אינם מוכרים כיהודים (פירוט בעמוד 23)

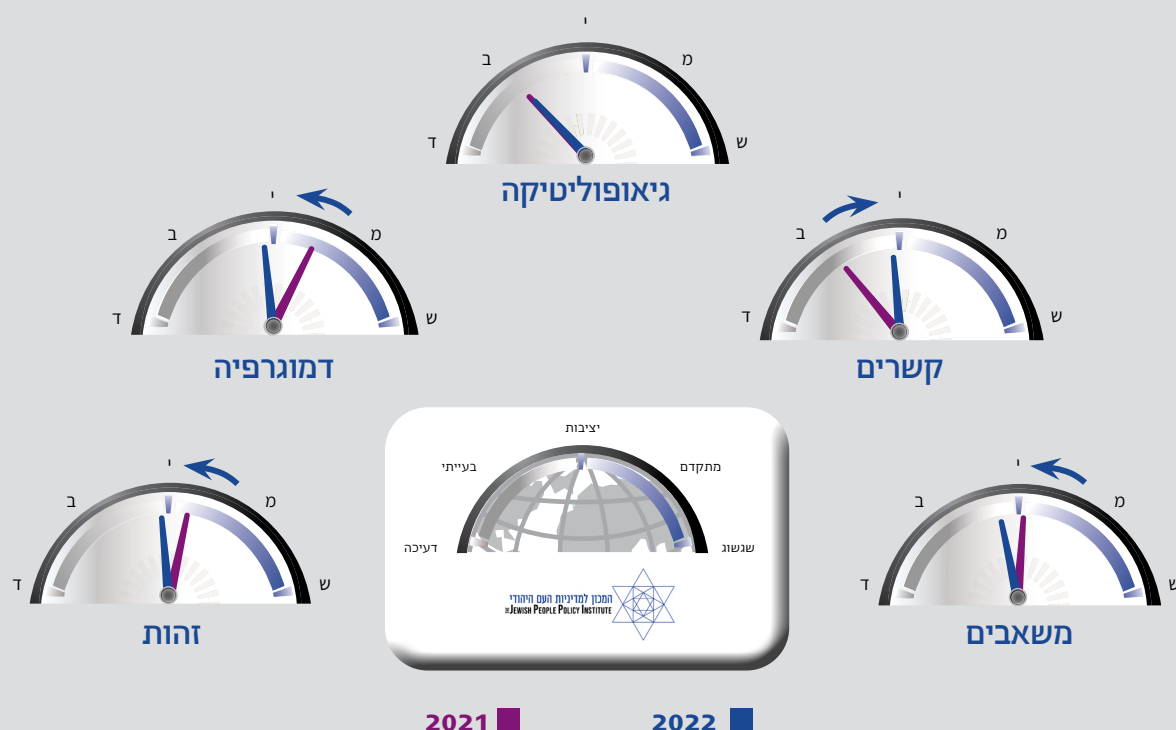

המשך צמיחה מהירה של הקהילה החרדית מחייב התייחסות פנים וחוץ מגזרית להשלכות הכלכליות-חברתיות של מגמה זו (פירוט בעמוד 23)

חמישה מימדים להערכה משולבת של מצב העם היהודי

אפיון המנועים העיקריים של המכון למדיניות העם היהודי המשפיעים על העם היהודי בשנים 2021-2022

העם היהודי התמודד השנה עם שינויים במספר זירות מרכזיות שהשפיעו על מצבו¹:

ניאופוליטיקה: המלחמה באוקראינה מעצימה את המגמות המערערות את "הסדר העולמי" ומשליכות על מעמדה הבינלאומי של ארה"ב ועל עתידה של אירופה. נמשכים מאמצי ארה"ב ובעלות בריתה להגיע להסכם גרעין עם איראן (שקווי המתאר שלו אינם לרוחה של ישראל). שיפור ניכר ביחסיה של ישראל עם מספר שכנות ערביות, אך במקביל ניכרת התקרבות בין מדינות אלו לאיראן, לצד התפרצות גל טרור של פלשתינים.

תמורות פוליטיות: המערכת הפוליטית בישראל טרם התייצבה. הקואליציה היא הצרה ביותר האפשרית, עובדה המטילה צל על יכולת התפקוד שלה בהקשרים חשובים. המערכת הפוליטית האמריקאית נערכת לבחירות אמצע ואפשרות לקונגרס לעומתי על רקע פסיקה דרמטית בעלת משמעותיות חברתיות-תרבותיות בנושא הפלות. בצרפת נרשמה התחזקות של הימין הרדיקלי.

חברה: כמו בשאר העולם, גם בישראל ניכרת השפעתן של הרשתות החברתיות, המערערות את האמון במוסדות השלטון, מקטבת את השיח הציבורי ומובילה לשלילת לגיטימציה (הדדית) של הממשלה ושל המחנות הפוליטיים. הקיטוב העמוק ניכר גם במרחבי השיח הנוגעים לישראל וליחסי ישראל-תפוצות. מעורבות של ערבים ישראלים בפיגועים בישראל, וכן הדגש על מאבק באלימות בחברה הערבית, ממשכים להעיד על שבריריות היחסים בין יהודים ללא יהודים. התסיסה המחודשת בזירה הפוליטית מציפה מחדש יחסים מתוחים בין ימין ושמאל, חילונים ודתיים-חרדים.

אנטישמיות: נמשכים הדיווחים על מגמת עלייה בתקריות אנטישמיות במדינות שונות. צעירים יהודים מדווחים על "הורדת פרופיל" יהודי בשל חשש מפגיעה במעמד החברתי. בקהילה היהודית ניכרת מחלוקת, בעיקר בקרב הדור הצעיר, על משמעותה של "אנטי ציונות" בהקשר לאנטישמיות.

דמוגרפיה: בעקבות הקונפליקט באוקראינה, האצה של קצב ושיעור העלייה מאוקראינה ורוסיה. שיעור העלייה מרוב המדינות חוזר לאט למצבו לפני מגפת הקורונה. קצב גידול האוכלוסייה היהודית בתפוצות מאט.

מגפת הקורונה: התאוששות ניכרת בבקורות של יחידים וקבוצות יהודיות בישראל.

זהות יהודית: המשבר באוקראינה מאפשר להבחין בפער בין ישראל לבין התפוצות בנוגע לעמדות על מוסר והישרדות יהודית. בישראל ניכרה (לפחות בתחילת המשבר) העדפה לאוריינטציה "שבטית", הן בהקשר לשמירת הקשרים עם רוסיה (בגלל האינטרס הישראלי), והן בהקשר לקליטת פליטים (העדפה לזכאי שבות). בארה"ב חודשה המסורת היהודית האמריקאית של יישוב מחדש של פליטים וסיוע לקהילות נרדפות. בקהילות אלה טושטשה ההבחנה בין יהודים ללא-יהודים והדגש היה על המרכיב האתי-אוניברסלי בחובת היהודים לדאוג לקבוצות נרדפות.

1. בתיאור ההתפתחויות והצבת השעונים נעזרנו השנה, מעבר לניתוח של מומחי המכון עצמם, גם בתשובות שהתקבלו לשאלוני דירוג מפורטים, שנשלחו לכלל חברי המועצה המייעצת של המכון למדיניות העם היהודי, וכן לכמה עשרות מנהיגים, חוקרים ואנשי רוח יהודים ברחבי העולם.

גיאופוליטיקה

2021 ■

2022 ■

אי וודאות אופפת גם את גורלה של סוגיית הגרעין האיראני. טהרן קרובה לפצצה גרעינית מאי פעם. אם ייחתם איתה הסכם בינלאומי, הוא צפוי להיות פגום מנקודת מבטה של ישראל. אם ייכשל הניסיון להגיע להסכם, איראן כנראה תאיץ את מאמציה להצטייד בנשק גרעיני, כאשר במקביל צפויה הגברה במאמצי הסיכול של ישראל והחרפת העימות.

ביחסים עם העולם הערבי בלטו מספר התפתחויות מעודדות: חיזוק הקשרים עם מצרים, קיום פסגת הנגב בהשתתפות ארבעה שרי חוץ ערביים, ביקורים ברמות

השנה החולפת העצימה את האי וודאות הגיאופוליטית המשפיעה על ישראל ועל העם היהודי. הפלישה הרוסית לאוקראינה הציבה את ממשלת ישראל בפני דילמה: כיצד להגן על האינטרסים שלה מול מוסקבה (הבטחת חופש פעולה מעל שמי סוריה, ודאגה לשלום יהודי רוסייה), ובמקביל, להתייצב לצד ארה"ב תוך הפגנת מחויבות לערכי העולם החופשי. השלכות המשבר הנמשך על המערכת הגלובלית טרם התבררו. בכל מקרה, סדר עולמי שבו מחריפה תחרות בין המעצמות יקשה על ישראל את מלאכת התמרון ביחסיה איתן.

מגמות והמלצות

יש להעמיק את הדיאלוג עם יהודים תומכי המפלגה הדמוקרטית על סיוע בקידום עמדות של ישראל בסוגית איראן

הסבר: כשני שלישי מיהודי ארה"ב תומכים במפלגה הדמוקרטית ושיעור דומה ביטאו ומבטאים תמיכה במדיניות הנשיאים אובמה וביידן בסוגיית הגרעין האיראני¹. הנאמנות של ציבור זה לנשיא ברורה (63% אחוזי תמיכה בקרב היהודים, גבוה בהרבה מאשר בציבור האמריקאי הכללי), ולכן אפשר להפיק תועלת מפעולה שלהם מול הממשל והקונגרס לקידום מרכיבי מדיניות שבהם יש חפיפה - גם בראייתם - בין האינטרס הישראלי ובין האינטרס האמריקני. במקרה שייחתם הסכם גרעין עם איראן, ישראל תחשוש שתחת מטריית ההסכם איראן תמשיך להתקדם בחשאי ליצורו של נשק גרעיני ותמשיך בחתרנותה האזורית והכול תוך שימוש במשאבים שתוכל לצבור עקב הסרת הסנקציות. במקביל, ישראל עלולה להיתקל בלחצים אמריקנים שלא לפעול נגד איראן כדי לא לסכן את ההסכם. במצב כזה יש לנסות לגייס יהודים דמוקרטים תומכי ישראל לקידום מהלכים שיבטיחו יתר הקפדה על מימוש ההסכם תוך חיזוק עוצמתה של ישראל. במקרה שלא ייחתם הסכם, יש לגייס יהודים אלה להנעת המערכת הפוליטית לפעילות שתמנע מאיראן הצטיידות בנשק גרעיני ותבלום את חתרנותה האזורית. ניהול דיאלוג מעמיק עם הציבור היהודי הדמוקרטי נדרש גם כדי לעורר מחדש את עניינה של יהדות ארה"ב באתגרים שבפניהם ניצבת ישראל.

בכירות, שימור הסכמי אברהם (וגם הפשרה ביחסים עם טורקיה). לצד זאת, בזירה הפלסטינית נראה כי ההרתעה שיצר מבצע 'שומר החומות' הולכת ונשחקת. בעוד אבו-מאזן נחלש והאפשרות שירד מן הבמה קרובה מתמיד, חמאס ממצב את עצמו כמגן ירושלים ומנסה להצית את יו"ש ולגרור גם את ערביי ישראל לפעילות עוינת נגד ישראל, לעת עתה בהצלחה מוגבלת.

בשנה החולפת נותרו בעינם האיזמים על ישראל ולא מסתמנת תפנית שמבטיחה פתרון לבעיותיה האסטרטגיות היסודיות. המצב עלול להתפתח למשבר אלים בכל הזירות. ביחסים עם ארה"ב נטועות סוגיות שעלולות להתגלות כמוקדי מחלוקת (איראן, הפלסטינים, אוקראינה, היחסים עם רוסיה ועם סין). יכולת התמרון המדיני של ממשלת ישראל מוגבלת פוליטית. הסכנה המתמדת ליציבות הקואליציה אינה מועילה לביצור חוסנה האסטרטגי של ישראל. המצב הגיאופוליטי דינמי. עם זאת מאחר שהשינויים שהתרחשו בשנה האחרונה פועלים הן בכיוון שלילי והן בכיוון חיובי, אנו מותירים את המחוג כפי שהיה בשנה שעברה, באיזור ה"בעייתיות".

2. ראו: Jewish Electoral Institute, National Survey, April 2022.

יש להימנע ככול שניתן ממהלכים שיציתו תסיסה בצד הפלסטיני, ולפעול לקיום דיאלוג קונסטרוקטיבי עם הרשות הפלשתינית

הסבר: פיגועי טרור ברחבי ישראל ואליםות בהר הבית מעידים על האי וודאות בזירה הפלסטינית. חמאס שומר בדרך כלל על הפסקת האש בגבול עזה ובחסותה בונה את כוחו. דעיכת מעמדו של יו"ר הרשות הפלשתינית אבו מאזן והמאבק על ירושתו מוסיפים לאי יציבות. ממשל ביידן הבהיר שאינו עומד לדחוף לחידוש המו"מ על הסדר קבע, מה שעלול היה להצית משבר עמוק עם ממשלת ישראל. במקביל, הן בשל התכנות נמוכה להצלחה והן בשל מחלוקות פוליטיות, מדיניות ממשלת ישראל היא לא ליזום שום מהלך מדיני מול הפלסטינים (מציאות שמסייעת לגורמים המבקשים להטיל על ישראל את האשם להמשך הסכסוך). בהתאם, יש להימנע מיצירת משברים מיותרים, בדגש על מהלכים שייראו לממשל כניסיון ישראלי לסכל אפשרות של פתרון מדיני עתידי.

הרחבת והעמקת שת"פ בעקבות הסכמי אברהם הן משימה ממשלתית, שיש לגייס אליה גם את יהדות העולם

הסבר: הסכמי אברהם שינו את פני המזרח התיכון. הן הידקו את "ברית המתונים" של מדינות החותרות ליציבות אזורית, פתחו אפשרויות של שיתוף פעולה כלכלי, טכנולוגי, מדעי ותרבותי, ומעל לכל חיזקו את הלגיטימציה הפומבית לישראל בעולם הערבי. להסכמים אלה חשיבות גם עבור העם היהודי, לא רק בהיבט של חיזוק מדינת ישראל, אלא גם בהקשר של שיח יהודי-מוסלמי פתוח, ידידותי ועירני. ראוי שלצד הצעדים שממשלת ישראל נוקטת כדי לחזק עוד יותר את ההסכמים ומשמעותם - והחתימה המתמדת להרחבת המעגל, בעיקר בצירופה של ערב הסעודית למעגל ההסכם - גם קהילות יהודיות בעולם ינקטו בצעדים שיש בהם כדי לתרום לחיזוק ההסכמים. כך, גם בפעילות לזכי פוליטית במדינות השונות (בעיקר בארה"ב) להטמעת חשיבות ההסכמים והתמיכה בהם, וגם בדיאלוג ישיר עם המדינות שהצטרפו למעגל ההסכמים.

משאבים חומריים

משאבים חומריים

2021 ■

2022 ■

הכנסה, בלי לפגוע במגזרים היצרניים, ובראשם ההי-טק. עליה בגביית המסים עשויה להעניק לישראל מרווח תקציבי מסויים שיאפשר השקעות כאלה. הקהילות היהודיות בעולם נדרשות להתמודד עם השלכות מגפת הקורונה על מבנה הקהילות ומשאביהן, וכן עם המגמה הנמשכת של ירידה במספר החברים בהן (בעולם הלא אורתודוקסי). אנו מסיטים את השעון מעט לאחור, בעיקר על רקע תחזיות כלכליות פסימיות ביחס לשנה הקרובה.

ישראל והעם היהודי מושפעים מהתפתחויות כלכליות גלובליות, שבהן ניכרת השפעתה של מגפת הקורונה, וכן משבר המלחמה באוקראינה. ביניהן, עליה משמעותית ברמת האינפלציה, וכן מחסור במוצרים שונים, הן לשימוש הטכנולוגיה (בגלל קושי בשינוע) והן לצריכה אזרחית (כולל חשש ממחסור במזון ובדלק לקראת החורף הבא). ישראל נדרשת להשקעה משמעותית בתשתיות, שעלותן גבוהה, לקליטת עלייה מוגברת, להורדת מחירי הדיוור, ולתכנון מהלכים לצמצום פערי

הממשלה וארגוני חברה בישראל נדרשים לגיבוש אסטרטגיה וליביצוע פעולות דחופות שיביאו לצמצום פערי השכלה ושכר

הסבר: בישראל מתפתחות שתי כלכלות, כלכלת ההייטק, וכלכלת כל השאר. הקטר ההייטקי מתנתק מהרכבת. בעוד ששכר המינימום בישראל עלה בעשור האחרון בכשלושים אחוזים, השכר הממוצע במשק עלה ב-34% והשכר הממוצע בהייטק עלה ביותר מחמישים אחוזים. השכר הממוצע בהייטק הוא בערך פי חמישה משכר המינימום.² הפערים הכלכליים מובילים גם לפערים חברתיים. ההייטק הישראלי הוא "מעגל הומוגני וסגור יחסית" שנשען על עבודתם של "גברים יהודים שאינם חרדים", נכתב בדו"ח רשות החדשנות.³ ההייטק "מרחיב פערים, בעיקר בגין תוצרי מערכת החינוך וההשכלה הגבוהה", נכתב בדו"ח מרכז המידע של הכנסת.⁴ מצב זה בעייתי משתי בחינות: האחת, הוא מוביל לתסיסה חברתית בקרב מי שנשארו מאחור. השנייה, הוא עלול להוביל ל'בריחת' יזמות טכנולוגית מישראל, בגלל העומס על קבוצה קטנה שתידרש לתמוך כלכלית בקבוצה גדולה. מצב זה מחייב פעולה משולבת של הממשלה, שמטרתה קידום מהיר ונחרץ של קבוצות פריפריה (גיאוגרפית וחברתית) כך שיוכלו לקחת חלק ב"כלכלת ההייטק". במקביל, ראוי שארגוני סיוע וקידום חברתי יקבלו תמיכה מתורמים בעלי אמצעים במגזר ההייטק, במטרה להוריד מתחים חברתיים ולצמצם פערים. פעולות אלה לא יוכלו לבוא לכדי מימוש יעיל בלא שיפור משמעותי של מערכת החינוך, ובלא הפגנת נחישות מערכתית במימוש יעדים אלה מול מכשולים פוליטיים, אידיאולוגיים, ביורוקרטיים ותקציביים.

2. מקור נתונים: עיבוד נתוני למ"ס.

3. היי-טק בזמן קורונה - דו"ח רשות החדשנות 2020-2021.

4. הייטק כמנוע צמיחה בפריפריה, מרכז המידע של הכנסת, נובמבר 2021.

הקהילות בתפוצות (בסיוע ישראל) צריכות לתעדף כלכלית, חברתית ומוסדית פרויקטים של חינוך יהודי משמעותי

הסבר: הנתונים המצטברים בשנים האחרונות מלמדים ש-1. בקרב צעירים יהודים בתפוצות (למעט אורתודוקסים) הולכת ונחלשת הזיקה לתרבות, לדת, לקהילה ולעם היהודי. לטענות רווחות על מעבר של יהודים מדפוס "מסורתי" של זהות לדפוס "תרבותי" של זהות (בנוסח "מוזיאונים במקום בית כנסת") אין גיבוי ממשי במחקר, ויש להתייחס אליהן בהירות. 2. יש קשר חיובי מובהק בין חינוך יהודי, לבין עשייה יהודית וייחוס חשיבות לחיים היהודיים בדור הזה ובדורות הבאים. הקהילות היהודיות, שמשקיעות את משאביהן במטרות רבות וחשובות צריכות להפיק מנתונים מצטברים אלה את הלקח המתבקש, ולמקד מאמץ פילנתרופי וניהולי בהרחבה של החינוך היהודי הלא-אורתודוקסי לכל מי שמעוניין בו, כך שיהיה זמין גיאוגרפית, נגיש כלכלית, מעולה חינוכית, פלורליסטי אידיאולוגית. השקעה בגנים ובתי ספר יהודיים יומיים, בחוגים והעשרות שבועיים, במחנות קיץ, היא כנראה המשתלמת והדחופה ביותר למי שחפצים בהמשך קיומם של חיים יהודיים פעילים בתפוצות.

יש לעודד את הפילנתרופיה בישראל, הן של יחידים והן של מוסדות, מתוך הדגשת הערך היהודי של נתינה כמקובל בקהילות העולם

הסבר: ההצלחה הגדולה של ההייטק הישראלי יצרה מעמד כלכלי של עשירים ישראלים שמספרם נעשה משמעותי. אלו הם בעיקר צעירים, שאינם באים ממסורת משפחתית רב דורית של נתינה. נתונים על פילנתרופיה של יחידים וחברות בישראל מעידים על שיעור נמוך של תרומות בהשוואה למדינות מערביות אחרות, ובמיוחד נמוך בהשוואה לשיעור התרומות

של יהודים בעולם, שהם קבוצה פילנתרופית מובילה ובולטת⁵. הפילנתרופיה בישראל אמנם נמצאת במגמת עלייה מסוימת, אבל עוד רחוקה מהיעד הרצוי. פריחת ההייטק מגלמת הזדמנות לעליית מדרגה בתרומת בעלי ההון לפיתוח החברה הישראלית. חיזוקה של הפילנתרופיה כערך צריך להיתמך במהלכים ממשלתיים

(מיסוי) וחברתיים (חינוך, הצבת רף ציפיות, כבוד והכרה), והוא ישרת שלוש מטרות חשובות: ראשונה - התרומות יאפשרו חיזוק של פעילויות נדרשות בתחומים כמו חינוך, תרבות ורווחה. שנייה - התרומות יחזקו את הערבות ההדדית של קבוצות בחברה הישראלית. שלישית - התרומות יהיו ערך יהודי מאחד של ישראל והתפוצות.

5 ראו לדוגמה: פילנתרופים בישראל: תמונת מצב עדכנית, מרכז טאוב, 2017; Philanthropy is the lifeblood of the British; Jewish community, Zaki Cooper, eJP, July 2021 של ישראלים, 2012-2015, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה; Jewish Philanthropy During COVID-19 Focuses on Need, Not Affinity, ;Hanna Shaul Bar Nissim, Inside Philanthropy, February 2021

זהות והזדהות

זהות והזדהות

2021 ■

2022 ■

הפרופיל הציוני-יהודי שלהם, כדי לשמור על מעמדם החברתי בקרב חבריהם הלא-יהודים.⁷ במקביל, שיעור היהודים בתפוצות המקיימים מסורות יהודיות (ליל סדר, בית כשר וכדומה) ממשיך לרדת. בשל נתונים המלמדים על תופעות אלה הסטנו השנה את שעון הזהות מעט לאחור.

7. ראו: AJC Survey of American Jewish Millennials, March 2022.

דו"חות שונים הצביעו השנה על המשכן, ואף החרפתו, של תופעות אנטישמיות במדינות רבות,⁶ וחלקם הרחיקו עד כדי הגדרת המאבק בתופעה זו "כשלון". תופעות אלה, וכן הקיטוב הפוליטי, בעיקר בארה"ב, המשפיע גם על היחס לישראל, גורמות לצעירים יהודים להוריד את

6. ראו: Antisemitism Worldwide Report 2021, Tel Aviv University April 2022.

מגמות והמלצות

על ממשלת ישראל לנסח אסטרטגיה, הכוללת יעדים בהירים, וככל האפשר מדידים, לפעילות נוגדת אנטישמיות

הסבר: דו"חות המכון מתריעים מזה כמה שנים על האפשרות שתופעת האנטישמיות נמצאת במגמת עלייה, בגלל זרמי מעמקים חברתיים שסיבותיהם מגוונות. חזרתה של האנטישמיות, ככל שהיא מצערת ומדאיגה, עלולה להפוך אותה לרכיב קבוע בשיח הגלובלי למשך תקופה ארוכה, כאשר היכולת של קהילות יהודיות, או של מדינת ישראל להשפיע עליה מוגבלת. בנסיבות אלה, מדינת ישראל, שהיא הכוח המארגן היהודי החזק ביותר, אינה יכולה להסתפק בניסיונות "להילחם באנטישמיות", ועליה להבין את המשמעויות של עידן שבו האנטישמיות תלווה את המשך החיים היהודיים, ולהיערך לעידן כזה בהתאם, תוך ניסוח של קווי מתאר לפעילות הסברתית, דיפלומטית, אבטחתית ואחרת, למול אפשרות זו. כבר בשנה שעברה המלצנו לממשלה "להפקיד את הטיפול באנטישמיות בידי גוף מתכלל אחד עם סמכויות וכושר ביצוע". אנו חוזרים על המלצה זו, ובדחיפות גוברת, לנוכח הנתונים שקשה לטעות במשמעותם.

יש לפעול לקידום נוכחותם המאחדת של מועדים יהודיים במרחב הישראלי הפרטי והציבורי

הסבר: מכלל מרכיבי הזהות היהודיים של יהודים בישראל, המקובלים ביותר על הכלל, והפחות מעוררים מחלוקת, הם החגים והמועדים⁸. יהודים ישראלים שיש ביניהם מחלוקת עזה על מרכיבי זהות עקרוניים שקשה

מאוד לגשר עליהם, עודם סבורים שציון של חגים ומועדים נותן ביטוי ליהודיותם. ממצא זה צריך להניע מוסדות וארגונים לפעולה משותפת שמטרתה לקדם את נוכחותם הנעימה של מועדים יהודיים במרחב הישראלי הפרטי והציבורי. בהנעת תהליכים כאלה יש לשים לב לסוג התחושות המתעוררות בישראלים לנוכח שימוש בשפה ובמונחים המתקשרים לפעילות היהודית. בהמלצות המכון בהערכה השנתית של השנה שעברה (2021) נכללה הטענה כי "על הממשלה החדשה לעודד מהלכים המאפשרים גיבוש של זהות יהודית שאינה דתית". טענה זו מתחזקת לנוכח המחקר העדכני, שזיהה, לדוגמה, נכונות גבוהה הרבה יותר של יהודים ללמוד "טקסטים יהודיים" לעומת "ללמוד תורה", הגם שברור שלפחות בחלק מהמקרים המשמעות המעשית של פעולות אלה זהה. כלקח מדוגמה זו ואחרות, על מתכנני פעילויות החגים לנקוט בשפה של תרבות יהודית יותר מאשר בשפה של דת יהודית, בעיקר כאשר מדובר בפעילויות המכוונות לקהל החילוני והמסורתי-לא-דתי, שיש לו הסתייגות, לעיתים משמעותית, מכל מה שמצלצל בשפה דתית (הנקשרת, שלא בטובתה, לזירה הפוליטית).

8. מידע מתוך דו"ח המכון למדיניות העם היהודי שפורסם השנה "מיהם יהודים": עמדות היהודים בישראל, שמואל רוזנר, פרופ' קמיל פוקס, נח סלפקוב.

קשרים בין קהילות

קשרים בין קהילות

2021 ■

2022 ■

על מדיניות ישראל בעיקר בתחומי החוץ והבטחון, ועל פערי ציפיות בהקשר זה בין חברי שתי הקהילות הגדולות של העם היהודי (רוב מקרב הצעירים היהודים בארה"ב סבורים שיש להם זכות לנסות להשפיע על מדיניות ישראל). נתונים נוספים מעידים על שחיקה בקשר לישראל בדור היהודי הצעיר בתפוצות, ועל הרחבת השיח הביקורתי על משמעותה של הציונות ואף דיון בלגיטימיות שלה. עם זאת, בשל חידוש תנופת המפגשים ומשמעותה הדרמטית של קליטת פליטים יהודים בישראל (2022 היא שנת שיא בעלייה בשני העשורים האחרונים) הסטנו את השעון לכיוון "יציב".

הרגיעה במגפת הקורונה הביאה לחידוש הנסיעות של יהודים, ביקורים הדדיים ותוכניות תגלית ומסע. המלחמה באוקראינה וקליטת פליטים יהודים, וכן עלייה ממדינות אחרות, בהן כאלה שניכרת בהן אנטישמיות גוברת, מחזקות את מעמדה של ישראל כמדינת מקלט לעם היהודי. המשבר באוקראינה אפשר גם שיתוף פעולה בין ישראל לבין ארגונים יהודיים בתפוצות על בסיס משותף ומוסכם של סיוע הומניטארי ליהודים ופליטים. בישראל, רוב גדול של יהודים חשים קרבה לכלל היהודים (כ-70%), ורוב מזהים עתיד משותף לכלל היהודים (64%). במקביל, ניכרת הסתייגות נמשכת של ישראלים מניסיונות של יהודי ארה"ב להשפיע

מגמות והמלצות

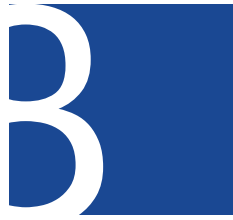
יש לפעול לנטרול מקסימלי של ההקשר הפוליטי (על פי עמדות אידיאולוגיות, ימין-שמאל) בניהול יחסי ישראל-תפוצות

הסבר: מטוטלת השלטון והפוליטיקה נעה כל העת מצד לצד, אך יחסי ישראל והתפוצות זקוקים ליציבות שאיננה מותנית בתנודות המטוטלת. יציבות כזאת קשה למצוא, בין השאר, בשל נטייה גוברת של יהודים לזהות את נושא הקרבה ליהודים אחרים כעוד נושא סטנדרטי של מחלוקת בין ימין ושמאל. כך, יהודים גם במדינות המערב (בדגש על ארה"ב) אבל לא פחות מזה גם בישראל (כפי שנראה בנתוני מדד הפלורליזם של המכון למדיניות העם היהודי), מתייצבים על סקלת הקרבה ליהודים אחרים על פי זיהויים הפוליטי (מרגישים "קרובים" לתפוצות - ימין; "רחוקים" - שמאל). לתופעה זו שורשים עמוקים, שחלקם מהותיים, ושלא קל להתמודד איתם. עם זאת, יש להשקיע מאמץ חינוכי והסברתי כדי לסגור ככל האפשר את הפער הזה. מאמץ כזה יאמץ מודל של יחסים המתמקדים בשיח בין-קהילתי בנושאי תרבות, היסטוריה, מסורת, קיימות והייטק, וישאף לצמצם את העיסוק בסוגיות שנויות במחלוקת, המקשות על קיום קשרים בונים ומועילים לכלל היהודים (מתוך הבנה והשלמה עם כך שגם לאחר צמצום כזה, יהודים ימשיכו להתנהל מתוך מחלוקת עמוקה ביחס לשאלות עקרוניות חשובות).

יש להרחיב שת"פ יהודי גלובלי לטיפול ביהודי אוקראינה ורוסיה

הסבר: משבר המלחמה מייצר הזדמנות ליהודי העולם להתאחד סביב מטרה שאינה שנויה במחלוקת, ולסייע במאמץ משותף ליהודים במצוקה. מאמץ זה צריך להיעשות הן בערוצים פורמליים (ממשלת ישראל מול הארגונים הגדולים של יהדות העולם), והן בעידוד של ערוצים לא פורמליים (שותפות של מתנדבים, עמותות, קרנות, שלא דרך הממשלה או הארגונים הגדולים). עיקרו צריך להיות מושקע בהצלה פיזית של יהודים הנוזקים לכך, עידוד של עלייה לישראל, והשקעה בקליטת העולים בישראל ושילובם במרקם החיים הישראלי, תוך השקעה לא רק בהיבט הכלכלי של הקליטה, אלא גם בהיבטים חברתיים-חינוכיים, שסייעו לעולים (עולי שבות, שלא כולם יהודים הלכתית) להשתלב בתרבות הרוב היהודית בישראל.

דמוגרפיה יהודית

דמוגרפיה

2021 ■

2022 ■

בשנות הקורונה, וזו מקבלת משנה תוקף בשל המלחמה באוקראינה שהוסיפה כמה עשרות אלפי עולים למניין העולים השגרתי. שיעור החרדים באוכלוסייה היהודית נמצא בעלייה, אך לאתגרים המתפתחים בשל מגמה זו, ולהשפעתם על יחסי קהילות שונות של יהודים, טרם ניתנה הדעת בצורה מספקת. בשל כך הוסט שעון הדמוגרפיה מעט לאחור.

השפעתה של מגפת הקורונה על הדמוגרפיה של העם היהודי (והעולם בכלל) ניכרת בכמה מישורים. ראשון שבהם, ירידה בשיעור הילודה, ועלייה בשיעור התמותה. בקהילות יהודיות בתפוצות, שבהן הגיל הממוצע גבוה ושיעור הילודה נמוך מלכתחילה, למגמה זו עלולה להיות השפעה ארוכת טווח על גודלן של הקהילות. במקביל, ניכרת התאוששות בעלייה לישראל לאחר עצירה

מגמות והמלצות

יש לעשות מאמץ להשאיר בישראל את העולים שבאו מאוקראינה, בתוספת בני המשפחה שנשארו מאחור, ולעודד עלייה גם מרוסיה

הסבר: המלחמה באוקראינה חוללה משבר גדול של פליטות, שישראל נוטלת חלק בטיפול בו. מיעוט הפליטים אינם יהודים, פליטים שאינם יהודים, ורובם פליטים זכאי חוק השבות, שנקלטים כעולים.⁹ פליטים אלה באו לישראל בלא תכנון מוקדם לעשות זאת, מכורח השעה, ואם וכאשר תסתיים המלחמה באוקראינה (ובכפוף לתוצאותיה), ישקלו האם לשוב לביתם, או שמא לבחור בישראל כבית לטווח ארוך. בנוסף, חלק משמעותי מהפליטים-עולים הותירו מאחור בני משפחה (בעיקר גברים בגיל גיוס), שגם הם ידרשו בסוף המלחמה להחלטה האם להחזיר את המשפחה העולה לבית שעזבה, או שמא להצטרף אליה בישראל. בנסיבות אלה, לקליטת העולים והשתלבותם המהירה ישנה חשיבות מיוחדת ודחופה, בכדי שירגישו בישראל "בבית" עוד בטרם יגיעו לצומת שבה יצטרכו להחליט לאן פניהם מועדות. במקביל, על ישראל לעודד, בזהירות המתבקשת מהמצב, עלייה מרוסיה, שגם בה ניכרת הדרדרות במצב הכלכלי, הפוליטי והחברתי לנוכח המלחמה.

יש לגבש מענה חברתי ופוליטי לעלייה צפויה בשיעור הישראלים השייכים לקבוצת הרוב היהודית אך אינם מוכרים כיהודים

הסבר: ישנו פער בין התביעה של הממסד האורתודוקסי לגיור על פי תפיסתו, לבין תפיסת רוב היהודים בישראל שלפיה גיור או 1. איננו הכרחי כלל (כי מספיקה הגדרה

עצמית), או 2. הכרחי אבל לאו דווקא באמצעות רב אורתודוקסי, או 3. הכרחי וראוי שיתבצע על ידי בית דין אורתודוקסי שיאמץ מבחנים הלכתיים מקלים. לפער זה השלכות בכמה מישורים. קודם כל, על היחסים של הציבור עם הממסד המגייר, שנתפס כממסד הכופה את שיטת המיעוט על הרוב. ועוד, על הנכונות של ישראלים להתגייר. למהלכים שהוצעו בשנה האחרונה לשינוי מתכונת הגיור יש אולי חשיבות מתוקף עצמם (כדי להחליש את מונופול הגיור), אך יש ספק אם יביאו לקפיצה משמעותית במספר הגיורים. בנסיבות אלה, יש לקחת בחשבון כמה התפתחויות. הראשונה - עלייה משמעותית ונמשכת בשיעור היהודים שאינם נישאים באופן רשמי (חלקם משום שאינם יכולים להינשא ברבנות, שהיא המסלול המותר היחיד). השנייה - לחץ גובר, למיסוד נישואים אזרחיים שיאפשרו נישואים של זוגות שהרבנות אינה מכירה בהם כיהודים. השלישית - במקביל, צפוי לעלות מספרן של המשפחות שיראו בעצמן משפחות "יהודיות" אך מגורים מסוימים יראו בהן משפחות "לא יהודיות" או "מעורבות", מה שיחדד מתחים הקיימים גם כיום על רקע תביעות להכלה ולהדרה ובהנחת מחלוקת בשאלת "מיהו יהודי". בנסיבות אלה, פלורליזם הלכתי בתחום הגיור אולי אינו נותן מענה מיטבי לכלל הבעיות, אך הוא המוצא הריאלי הזמין ביותר לביצוע.

המשך צמיחה מהירה של הקהילה החרדית מחייב התייחסות פנים וחוץ מגזרית להשלכות הכלכליות-חברתיות של מגמה זו

הסבר: הגידול המהיר בשיעור החרדים מתוך כלל היהודים ידוע זה מכבר, ובא לידי ביטוי גם השנה במספר דו"חות ותחזיות שעל פיהן בעוד כעשור ומחצה אחד מכל ארבעה יהודים יהיה חרדי¹⁰. מגמה זו היא

10 ראו: Institute for Jewish Policy research, Haredi Jews around the world: Population trends and estimates, L. Daniel Staetsky May 2022

9. על פי נתוני משרד העלייה והקליטה, 42,675 אלף עולים עלו לארץ מיום העצמאות 2021 ליום העצמאות 2022. המדינות מהן עלו הכי הרבה עולים בשנה זו הן רוסיה (33% מהעולים) ואוקראינה (27%).

לא-חרדים מהקהילה החרדית¹¹. דומיננטיות גוברת של הקהילה החרדית עלולה להחריף מתחים בחברה, ו/או להביא לשינוי הדרגתי של אופייה והרכבה, שיתבטא בנסיגה ברמת ההשכלה והתעסוקה. בנסיבות אלה, לא מיותר להזכיר כי למדיניות ציבורית יש כוח גדול להשפיע על הציבור החרדי, ועל הממשלה מוטלת החובה לעשות בה שימוש מושכל אך גם רצוף ונחוש, מתוך התחשבות במאפיינים היחודיים של המגזר, אך לא פחות מזה בצרכי הכלל של מדינת ישראל.

אתגר לקהילות החרדיות, שנדרשות לשקול מחדש את מדיניותן כקהילות שהאתוס שלהן מושתת על תודעת מיעוט (שבקרוב כבר לא תהיה רלבנטית), וכן אתגר לקבוצות יהודיות שאינן חרדיות, שנדרשות לבחון כיצד ראוי להן לנהוג מול מגמה זו. בהקשר הכלכלי, ברור כי מדובר באתגר שיש להידרש אליו בהקדם (ישראל לא תוכל להתקיים בשגשוג כאשר תרומתה הכלכלית של קהילה משמעותית בתוכה יחסית נמוכה). בהקשר החברתי-תרבותי, האתגר לא פחות משמעותי. נתונים שנאספו השנה מעידים על עומק הניכור של ישראלים

11. ראו: מרחבים משותפים, מרחבים מאתגרים: מה מגלים נתוני סקר מדד הפלורליזם 2022 של המכון למדיניות העם היהודי, שמואל רוזנר, קמיל פוקס, נח סלפקוב.

נתונים על קהילות יהודיות בעולם

מדינה/אזור	אוכלוסייה הליבה היהודית	תוצר מקר מי גולמי (תמ"ג) בדולרים	מדד הפיתוח האנושי - מקום בדירוג העולמי	שיעור נישואי התערובת (באחוזים) נתונים אחרונים קיימים	עלייה לישראל
	1970 ^א	2021	2020 ^ב	2020 ^ב	2020 ^ה
העולם כולו	12,633,000	16,472,000	-	-	19,676 ^ה
ישראל	2,582,000	6,870,000	39,489.3	19	2
צפון אמריקה	5,686,000	7,694,000	-	-	2,532
ארצות הברית	5,400,000	7,300,000	63,206.5	17	2,296
קנדה	286,000	394,000	46,572.1	16	236
אירופה (ללא מדינות ברית המועצות לשעבר)	1,331,000	1,092,000	-	-	3,431
צרפת	530,000	446,000	46,991.2	26	2,407
בריטניה	390,000	292,000	46,482.9	13	459
גרמניה	30,000	118,000	54,844.5	6	80
הונגריה	70,000	47,000	33,075.9	40	27
הולנד	30,000	30,000	59,266.9	8	46
אחרות	281,000	159,000	-	-	412
אמריקה הלטינית	514,000	376,000	-	-	1,588
ארגנטינה	282,000	175,000	20,770.7	46	551
ברזיל	90,000	92,000	14,835.4	84	512
מקסיקו	35,000	40,000	18,444.1	74	174
מדינות אחרות	107,000	69,000	-	-	351
ברית המועצות לשעבר	2,151,000	227,000	-	-	11,011
הפדרציה הרוסית	808,000	150,000	29,812.2	52	6,644
אוקראינה	777,000	43,000	13,054.8	74	2,937
יתר מדינות בריה"מ לשעבר	566,000	34,000	-	-	1,430
אסיה (שאר המדינות)	104,000	33,000	-	-	223
אוקיאניה	70,000	126,000	-	-	83
אוסטרליה	65,000	119,000	53,316.9	8	82
מדינות אחרות	5,000	7,000	-	-	1
אפריקה	195,000	54,000	-	-	348
דרום אפריקה	118,000	52,000	13,360.6	114	269
מדינות אחרות	77,000	2,000	-	-	79

- א. המדד לדמוגרפיה וסטטיסטיקה של היהודים, המכון ליהדות זמננו ע"ש אברהם הרמן, האוניברסיטה העברית בירושלים
- ב. הבנק העולמי, תמ"ג. לנפש בהתבסס על שווי כוח הקנייה (PPP) <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD>
- ג. מדד משולב של בריאות הציבור, רמת השכלה ורמת הכנסה United Nations, ריאליית Nations Development Program, <https://hdr.undp.org/en/content/latest-human-development-index-ranking>
- ד. השנתון הסטטיסטי לישראל 2021, 2.55
- ה. כולל ארץ לא ידועה.
- ו. כולל תורכיה.

מבט ליהודי אוקראינה: דמוגרפיה וחברה

אלף בתחילת שנת 2002 לכ-45 אלף בינואר 2020. נתונים מ-ARDA (ראשי תיבות של Association of Religion Data Archive), המתבססים על בסיס הנתונים של דתות העולם (World Religions Database), תומכים באומדני דלה פרגולה. הם מלמדים על שחיקת גודלה של האוכלוסייה היהודית, גם במונחים אבסולוטיים וגם כאחוז מהאוכלוסייה האוקראינית הכללית. בשנת 2000, היהודים היו 0.26 אחוז מאוכלוסיית אוקראינה. בשנת 2015, השיעור ירד למחצית מן השיעור הקודם.

חלק מהשחיקה בגודלה של קהילת יהודי אוקראינה נובעת מגידול טבעי שלילי של האוכלוסייה, משום שמספר המיתות בקהילה היהודית גבוה באופן משמעותי ממספר הלידות. שיעורי הפרייון נמוכים, והקהילה עוברת תהליך של הזדקנות, כאשר מספר הקשישים גדול ממספר הילדים (טולץ 2004). על פי נתונים מן המפקד של שנת 2001, רק 5% מיהודי אוקראינה היו מתחת לגיל 14, בעוד ש-70% היו מעל גיל 45, וכמחצית מהם - מעל גיל 65 (JPR - Jewish Policy Research). אומדן הגיל החציוני של יהודים ברוסיה ובאוקראינה הוא כיום סביב 57-60 (חנין 2017).

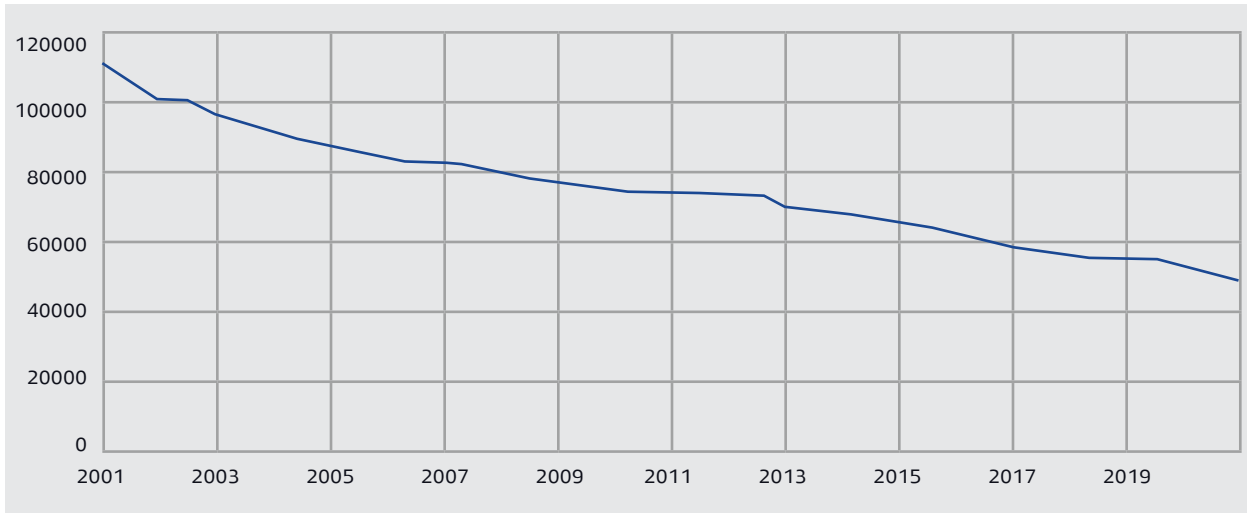
האוכלוסייה היהודית באוקראינה הולכת ומצטמצמת. יש לכך שתי סיבות עיקריות. ראשית מספר המיתות גדול יותר ממספר הלידות, כך שהאוכלוסייה מתמעטת באופן טבעי. בנוסף לכך, שיעור ההגירה של יהודי אוקראינה מהמדינה החוצה גבוה. לשתי מגמות אלה הייתה השפעה דרמטית על קהילת היהודים באוקראינה, והיא הצטמצמה ב-91% מאז פירוקה של ברית המועצות.

קשה לאמוד את גודלה של האוכלוסייה היהודית באוקראינה. מפקד האוכלוסין האחרון במדינה נערך בשנת 2001. המפקד שתוכנן לשנת 2010 נדחה ל-2020, ואז נדחה שוב. בנוסף, באוקראינה לא נערכו סקרים בקנה מידה רחב על הקהילה היהודית. חסרונו של בסיס נתונים אמין מציב אתגר למי שמבקשים לדעת באופן מדויק את מספר יהודי אוקראינה, אולם ניתן לעשות ניסיונות להעריך את מספרם בקירוב.

גודל האוכלוסייה

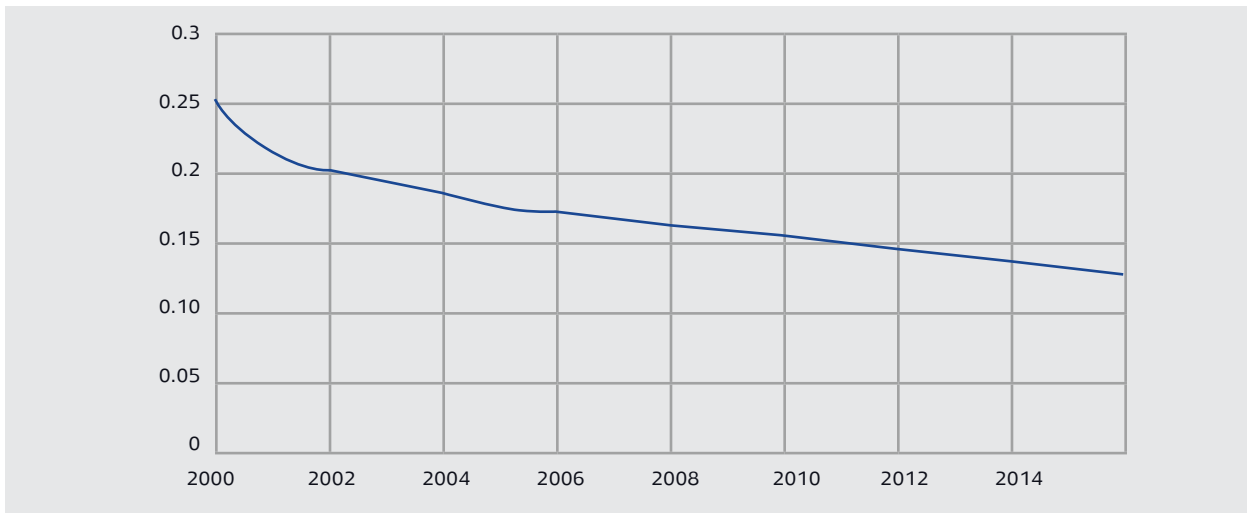
על פי מפקד האוכלוסין האחרון באוקראינה, שנערך בדצמבר 2001, באוקראינה חיו 104,300 יהודים. אומדן של הדמוגרף סרג'ו דלה פרגולה מצביע על ירידה באוכלוסיית הליבה היהודית של אוקראינה, מכ-100

גודל משוער של האוכלוסייה היהודית באוקראינה

מקור: דלה פרגולה, השנתון היהודי-אמריקני 2000-2020

יהודים, מתוך כלל האוכלוסייה באוקראינה

מקור: ARDA

היהודים נחשבו ללאום, ונרשמו כיהודים במסמכים רשמיים. מי ששני הוריהם היו יהודים הוכרו להצהיר על עצמם כיהודים; בקרב מי שמוצאם מעורב ניכרה העדפה ברורה לבחור בלאום לא-יהודי. למעשה, על פי נתונים ממפקד ה"מיקרו" הרוסי של שנת 1994, רק

אוכלוסיית הליבה היהודית באוקראינה כוללת את מי שמגדירים את עצמם כיהודים. בהיעדר מפקד אוכלוסין או נתונים מסקר שנערך בתקופה האחרונה, כמעט בלתי-אפשרי להעריך במדויק את מספר האנשים המזדהים כיום כיהודים. בברית המועצות,

6.2% מכלל הילדים מתחת לגיל 16 שאביהם יהודי ואימם רוסייה, ו-4.1% מכלל הקטינים שאביהם רוסי ואימם יהודיה נרשמו כיהודים (טולץ 1999).

הגישה בסקרים מודרניים הנוגעים לזהות יהודית היא להסתמך על הגדרה עצמית, ולאפשר אוטונומיה אישית בהחלטות הנוגעות לסיווג זה. כמובן, מדובר בהגדרה שיש בה ממד של גמישות, ובהיות שמשמעותה עשויה להשתנות במרוצת הזמן. בכל מקרה, ללא נתונים ממוקדים על היהודים מהזמן האחרון, הדרך היחידה להעריך את גודל אוכלוסיית הליבה היהודית באוקראינה היא להשתמש בנתונים נגישים אחרים, לבצע ניתוח אוכלוסייה, לחשב את מספרי הלידות והמיתות, שיעורי ההגירה והחזרה, הצטרפויות ופרישות, מי שנכנסים לקהילה ואלה שיוצאים ממנה, מי שמתחילים להגדיר עצמם כיהודים ואלה שחדלים לעשות זאת. בעוד שניתן למצוא נתונים על גידול טבעי של האוכלוסייה ועל ההגירה, שינויים בהגדרה עצמית אינם ניתנים לאומדן. כאמור, באוקראינה, הבעיה קשה במיוחד, משום שמפקד האוכלוסין האחרון נערך לפני יותר מעשרים שנה.

בהיעדר נתונים כלשהם על זהות דתית שדוֹחָה על ידי האנשים עצמם, הקשר עם ארגונים יהודיים קהילתיים עשוי לשמש כמדד עקיף להזדהות כיהודים. גישה זו חוזרת לניסיונות לאמוד את גודלן של קהילות בהתבסס על חברות בזרם דתי. יש להתייחס לגישה זו בזהירות, משום שקיים סיכון של הערכת יתר של האוכלוסייה, בשל אומדנים מוגזמים המסופקים על ידי הארגונים הרלוונטיים, או בשל ספירה כפולה. ועדת החלוקה של ה"ג'וינט" היא אחד מן הארגונים היהודיים הפעילים כיום באוקראינה. היא מתאמת את פעולותיהם של מספר גדול של ארגוני חסד ו"משרתת כ-40,000 יהודים קשישים וכ-2,500 ילדים יהודיים עניים ומשפחותיהם". מספר זה דומה למדי לאומדן אוכלוסיית הליבה היהודית שהוזכר קודם, אולם אין הוא כולל בני אדם בגילאי 60-18. מכאן עולה אפשרות

שאוכלוסייה משמעותית איננה מזוהה כיהודית במפקד האוכלוסין, אך נמצאת בקשר (בין ישיר, ובין באמצעות בן משפחה) עם ארגוני הקהילה היהודית.

שיטה אפשרית אחרת לבחינת מספר היהודים מסתמכת על זיהוי הורות יהודית. בברית המועצות, שיעורי האנדוגמיה (נישואים בתוך הקבוצה האתנית) היו נמוכים בהרבה מאשר בשאר העולם היהודי. מתוך כלל הנישואים באוקראינה בשנת 1994, שבהם לפחות אחד מבני הזוג היה יהודי, 74% מכלל הגברים היהודיים התחתנו עם נשים לא-יהודיות, ו-66% מהנשים היהודיות התחתנו עם גברים לא-יהודים. שיעורי האנדוגמיה ירדו עוד יותר, ככל שמאגר בני הזוג היהודיים הפוטנציאליים התכווץ, כתוצאה מההגירה ומהזדקנות האוכלוסייה (צ'רביאקוב, גיטלמן, שפירא, 2001). התוצאה היא שמספר האוקראינים שיש להם הורה יהודי/ת אחד גדול בהרבה מהמספר הנכלל באומדן אוכלוסיית הליבה היהודית, והוא נאמד בכ-90 אלף. אין ספק, שלנוכח העלייה בשיעור הנישואין בין יהודים ובין לא-יהודים באוקראינה, הפער בין גודל אוכלוסיית הליבה היהודית לבין גודלה של האוכלוסייה של מי שיש להם לפחות הורה יהודי/ת אחד גדול הרבה מאשר במדינות שבהן שיעורי אנדוגמיה גבוהים.

להורות - ועל פי כללי ההלכה היהודית המסורתית להורות מצד האם - יש חשיבות מכרעת להגדרת יהודיות גם בהקשר לחוק הישראלי. מסיבות דמוגרפיות וסוציולוגיות, נישואים בין גבר יהודי לבין אישה לא-יהודיה באוקראינה היו שכיחים הרבה יותר מאשר נישואים בין אישה יהודייה לבין גבר לא-יהודי. משום כך, מספר הילדים שנולדו לאב יהודי ולאם לא-יהודייה גדול באופן משמעותי ממספר הילדים שיש להם אם יהודיה ואב לא-יהודי. שיעור הילדים שנולדו לשני הורים יהודיים, כאחוז מכלל אלה שנולדו לאם יהודיה, ירד מ-83% בשנת 1958 ל-31% ב-1992. אמנם אין ברשותנו נתונים מקבילים על אבות יהודים, אולם ברור כי שיעור הילדים שנולדו לאב לא-יהודי

הגירת יהודים

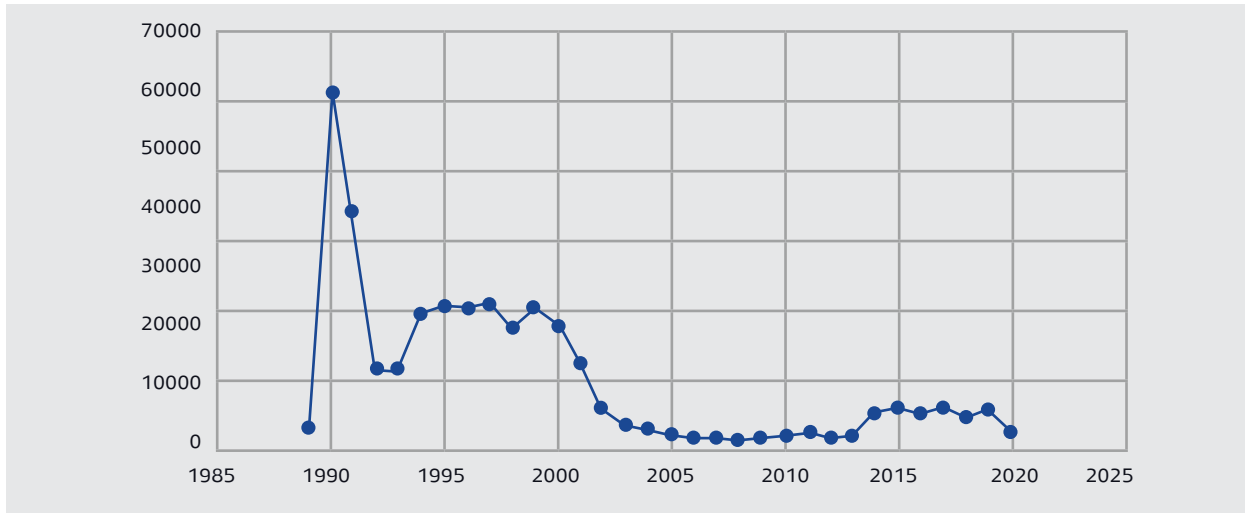
הסיבה העיקרית לשחיקת גודלה של האוכלוסייה היהודית באוקראינה היא הגירה, בעיקר בתקופה שלאחר פירוקה של ברית המועצות. האוכלוסייה היהודית של אוקראינה הצטמצמה ב-91% מאז שנת 1989. יותר מ-350 אלף מבין הזכאים לאזרחות ישראלית עלו לישראל, ובנוסף על כך יהודים רבים היגרו לארצות הברית ולגרמניה. שיעור ההגירה היה בשיאו בתקופה שמשנת 1989 ועד 2001, ובמהלכה היגרו 128,500 יהודים אוקראינים לארצות הברית, ו-92,700 לגרמניה. לישראל עלו בתקופה המקבילה 299,700 יהודים אוקראינים. (טולץ 2019, 2018).

ההגירה הייתה בשיאה בתקופה שמיד לאחר פירוקה של ברית המועצות, ולאחר מכן, בשנים האחרונות של עשור ה-2000, התייצבה על רמה נמוכה בהרבה. נתונים שנאספו בסקרים מצביעים על כך שבתקופה זו המניע העיקרי להגירה מאוקראינה לישראל היה דאגה מאי-יציבות פיננסית והשפעותיה על הדור הבא. המהגרים נטו לבוא משורות בעלי המקצוע וההשכלה הגבוהה של המעמד הבינוני (ברגר ואחרים 2013). בהמשך, בא גידול מחודש בעלייה לישראל בעקבות הסכסוך הרוסי-אוקראיני בחצי-האי קרים ובחבל דונבאס בשנת 2014. למעט בלימה זמנית בשל מגפת הקורונה, שיעורי ההגירה נותרו גבוהים מאז בשל העימות הצבאי המתמשך. העובדה שרבים מיהודי אוקראינה התגוררו או מתגוררים באזורים דוברי הרוסית שבמזרח המדינה, הביאה לכך שנפגעו מהעימות יותר מכפי שיעורם מכלל האוכלוסייה (השנתון היהודי אמריקני 2019). חלק מהיהודים החליטו לעזוב את אזור הסכסוך ולהגר לרוסיה (שווד 2021). אחרים עזבו למדינות אחרות, בהן ישראל.

ואשר יש להם אם יהודייה (קרי, מי שייחשבו ליהודים על פי המסורת ההלכתית) יהיה נמוך יותר משיעור האבות היהודים, אולי ב-50%. משום כך, אפשר להעריך כי פחות ממחצית מהצעירים באוקראינה שיש להם הורה יהודי (אלה שנולדו ב-20 השנים האחרונות) נחשבים ליהודים על פי ההלכה. למעשה, ראוי להניח כי השיעור הוא קרוב לשליש, בעיקר משום שישנם מעט מאוד ילדים ששני הוריהם יהודים, והרבה יותר ילדים עם אב יהודי ואם לא-יהודיה מאשר ילדים עם אם יהודייה ואב לא-יהודי (גם חלק מהאימהות היהודיות הן בנות לאב יהודי ולאם לא-יהודייה, כך שאינן נחשבות ליהודיות על פי ההלכה).

הגדרה הנוגעת לזכאות להגירה לישראל על פי חוק השבות מתייחסת לילדים ולנכדים של יהודים, והורחבה כך שהיא כוללת גם את בני זוגם וילדיהם. בחינת גודל הקהילה היהודית על פי הגדרה זו מזניק את מספר החברים בה באופן דרמטי עד לסביבות ה-200 אלף. בהינתן המגמות שתוארו לעיל, ובעיקר השיעור הגדל והולך של נישואים בין יהודים לבין לא-יהודים, ניתן לשער כי הפער בין האוכלוסייה היהודית המוגדרת באופן מצמצם לבין ההגדרה המרחיבה של חוק השבות ימשיך לגדול.

עלייה מאוקראינה לישראל

מקור: טולץ 2019

לישראל, היתה הקושי הכרוך בהסתגלות לחיים בישראל. רבים שקלו את ההזדמנויות המקצועיות בישראל ובאוקראינה, וכך גיבשו את עמדתם ביחס להגירה. בעשור ה-2000, הוזכר גם האקלים בישראל כסיבה להגירה בחזרה. למרות זאת, מבחינתם של רבים, ההגירה בחזרה לאוקראינה נחשבה לסידור זמני, ובכוונתם להתיישב בעתיד בישראל.

קשה לאמוד במדויק את מספר הישראלים החיים באוקראינה, משום שהשלטונות בגבולות רושמים את היוצאים מישראל והנכנסים אליה, ולא את המדינה המשמשת להם כבית. נציגים יהודיים באוקראינה מסרו אומדנים שההבדלים ביניהם גדולים מאוד, החל ב-9,000 וכלה ב-20,000. יתכן שהודעתו של שגריר ישראל משנת 2013, שלפיה בכל זמן נתון נמצאים 45 אלף ישראלים באוקראינה, היא הדרך הנכונה יותר לתאר את המצב. הנפח הגדול של נסיעות ישראלים לאוקראינה למטרות צליינות, תיירות, משפחה או עסקים, מקשה לקבל תמונה מדויקת יותר של האוכלוסייה המובילית הזו. (ברגר ואחרים, 2013)

רוב ההגירה של יהודי אוקראינה הייתה מאוקראינה למדינות אחרות, בהן ישראל. אך ישנן ראיות לכך שבמקביל גם האוכלוסייה הישראלית באוקראינה נדלה בשל הגירה מישראל לאוקראינה, שחלק גדול ממנה הוא של אוקראינים שהחליטו לא להתיישב בישראל באופן קבוע (חנין 2017).

נתונים של משרד הקליטה מלמדים כי נכון ליולי 2013, מתוך 1,020,000 יהודים ובני משפחותיהם שעלו לישראל ממדינות ברית המועצות לשעבר כעשירית לא נשארו בישראל באופן קבוע, אלא היגרו שוב (ברגר ואחרים 2013). ההערכות מצביעות על כך שכמחצית מהם חזרו לארצות המוצא שלהם, והאחרים המשיכו ליעד שלישי, כמו ארצות הברית, קנדה או מדינות האיחוד האירופי (פחות שכיח). רבים בחרו לגור ביותר ממדינה אחת, ונראה שכמה רבבות מחלקים את זמנם בין ישראל לבין מדינות ברית המועצות לשעבר.

הסיבה העיקרית להגירה חוזרת זו, כלומר חזרה לאוקראינה של מי שקודם לכן היגרו מאוקראינה

תיירות וצליינות

רכיב משמעותי של נוכחות יהודית באוקראינה הוא של תיירים, צליינים ומי שמועסקים בתעשיית תיירות המורשת. ישראלים ויהודים מרחבי העולם מבקרים באתרים שיש בהם עניין יהודי באוקראינה. בין האתרים הללו, ערים שלהן היסטוריה של קהילות יהודיות חשובות, אתרים שבהם התרחשו טרגדיות יהודיות, או אתרים שבהם התגוררו או נקברו דמויות רבניות, והם משמשים כאתרי צליינות. אוקראינה היא בית לאתרים רבים עם משמעות רוחנית לנוצרים, מוסלמים ויהודים, ואלה נעשו לאתרי צליינות חשובים מאז פירוק ברית המועצות.

אתר הצליינות המוכר ביותר הוא קיברו של רבי נחמן, מייסד חסידות ברסלב, הנמצא בעיירה אומן. הפופולריות של אתר זה גדלה במהירות, ולעומת כמה מאות עולים לרגל בכל שנה שפקדו את האתר בשנות ה-1980 כיום פוקדים אותו עשרות אלפים (בשנת 2016 האומדן היה כ-30 אלף. אקאו 2007, מרצ'נקו 2018). אף שהזמן המקובל לביקור בקבר רבי נחמן הוא בראש השנה, כלומר בסתיו, מבקרים באים לאתר במשך כל השנה. יש גם מי שחוזרים ומבקרים בקבר מדי שנה בראש השנה, וכך נוצרים ביניהם קשרים חברתיים. בנוסף למי שמייחסים חשיבות רוחנית לעלייה לרגל, יש גם מי שנמשכים להזדמנויות הכלכליות, או לאפשרויות ההתנדבות, הקשורות לתופעת הצליינות (מרצ'נקו 2018).

על אף שהאוכלוסייה המקומית מרוויחה כלכלית מזרם הצליינים, ישנם מתחים הנובעים מביקורים אלה. ישנם אוקראינים המתרעמים על כך שחלק מעיר מולדתם הפך לאתר יהודי מקודש, שבו שולטים מנהגים זרים לאוכלוסייה המקומית, והם קיימו מחאות נגד ביקורים אלה. במקרים מסוימים, נציגים של ממשלת ישראל אף הפעילו לחץ על השלטונות המקומיים, במגמה להבטיח כי העלייה לרגל לא תסבול מן ההתנגדות המקומית (אקאו 2007).

אנטישמיות

שיעור האנטישמיות באוקראינה דומה לזה שבשאר מדינות מזרח אירופה. מנתונים של הליגה נגד השמצה עולה כי אין שוני משמעותי בין עמדות האוקראינים לבין אלה של תושבי מדינות אחרות באזור. נתונים של מרכז "פיו" מלמדים כי 15% מן האוקראינים לא רוצים שיהיה להם שכני יהודי, ו-32% לא רוצים קרוב משפחה יהודי. דעות דומות נמצאו במדינות אחרות שהשתייכו בעבר לברית המועצות, כמו בלארוס ולטביה. ייחודה של אוקראינה בכך שמי שמזדהים כקתולים, או לא משתייכים לזרם דתי כלשהו, נוטים להחזיק בגישות יותר שליליות כלפי יהודים מאשר מי שמזדהים כנוצרים אורתודוקסים.

שיעור התקיפות האנטישמיות באוקראינה נמצא במחלוקת. נתוני איגוד הקהילות האתניות באוקראינה מצביעים על כך שתקיפות אנטישמיות נדירות מאוד, והאנטישמיות מתבטאת בעיקר בהשחתת אתרים ורכוש (ונדליזם), כמו חילול מצבות זיכרון, בתי עלמין ובתי כנסת, כולל ניסיון להצית בית כנסת בחרסון, בשנת 2020. בחמש השנים האחרונות הורגשה ירידה בתופעת הוונדליזם (Freedom House).

מצד שני, נתונים שנאספו על ידי ארגונים יהודיים מתייחסים להגדרה רחבה יותר של תקריות אנטישמיות, הכוללת גם תקיפה מילולית. בהתאם, נתונים אלה מצביעים על מספר גבוה הרבה יותר של תקיפות לעומת מה שמופיע בנתונים הרשמיים של אוקראינה. למעשה, נתונים אלה מעמידים את אוקראינה בשורה הראשונה של מדינות שבהן תקריות אנטישמיות רבות, לצד בריטניה, צרפת וגרמניה. עם זאת, תקריות אנטישמיות של תקיפה פיסית נדירות, וגופים ממשלתיים עושים מאמץ לעקוב אחרי פשעים אנטישמיים.

לאחר נפילת חומת ברלין, אוקראינה היתה הראשונה מבין מדינות הגוש הקומוניסטי לשעבר לקשור יחסים

ברובה, ובתקופה שלאחר הקומוניזם, מוקד ההתעניינות עבר לפשעים שבוצעו תחת השלטון הסובייטי. שיתוף הפעולה עם הנאצים ופשעי מלחמה הוכחו, או הודחקו, ונפוצו גם תיאוריות קונספירציה נגד היהודים. אתרי זיכרון והנצחה של השואה כדוגמת באבי יאר מעוררים ויכוחים סוערים על השאלה עד כמה על אוקראינה למקד תשומת לב בסבלם של היהודים (אולגה באראנובה 2020).

החיים הקהילתיים

פירוק ברית המועצות אפשר התרחבות של פעילות הארגונים היהודיים הקהילתיים באוקראינה, שמתמקדים בעיקר בחינוך, צדקה, ועבודה סוציאלית. נכון לשנת 2015 היו בערך 600 קהילות וארגונים יהודיים באוקראינה, כולל 63 בתי ספר (רובם המכריע בתי ספר משלימים), ו-28 כתבי-עת. כל אלה שייכים ברובם לאחת מ-15 קבוצות "הגג" המטפלות בקהילות (שווד 2021), שיש ביניהן מתח פוליטי ומאבקי כוח, לדוגמה על תפקיד הרב הראשי. מעת לעת היו לא פחות מארבעה גברים, שכל אחד מהם טען לתואר הרב הראשי של אוקראינה (ילנסקי 2020).

הגדול מבין ארגוני הגג הקהילתיים הוא "אגודת חסידות חב"ד של ארגונים יהודיים דתיים באוקראינה", שתחת חסותו 125 ארגונים, 29 בתי ספר ו-17 כתבי-עת (שווד 2021). באוקראינה מתגוררות 200 משפחות של חב"ד, המפוזרות ב-35 ערים, והן מהוות חלק מן הרשת הרחבה של שליחי חב"ד, הנשלחים לקהילות יהודיות בעולם כולו. תנועת חב"ד באוקראינה מנהלת בתי יתומים ומוסדות חינוכיים, ולדבריה היא מחזיקה במרכז היהודי הגדול ביותר בעולם - מרכז "מנורה" בעיר דניפרו, ששיטחו כ-46 אלף מ"ר.

אף על פי שרמת שמירת המצוות בקהילה היהודית של אוקראינה נמוכה בדרך כלל, הגישה ליהדות כדת השתנתה במרוצת השנים, ומשקפת התפתחויות

דיפלומטיים עם ישראל, ונשיאה הראשון של אוקראינה העצמאית, לאוניד קרבצ'וק ביקר בישראל כבר ב-1993. הוא הבטיח להגן על זכויותיהם של מיעוטים אתניים באוקראינה ולהיאבק נגד אנטישמיות (אקואו 2007). כיום, רוב המפלגות האנטישמיות במדינה נמצאות בשוליים הפוליטיים, והמצביעים גילו נכונות לבחור מנהיגים המצהירים בגלוי על יהדותם. למעשה, במהלך שנת 2019, הייתה תקופה מסוימת שבה גם ראש הממשלה וגם הנשיא היו יהודים. עם זאת, מפלגת "סבובודה" האנטישמית נכללה בקואליציה, ונציגים שלה היו שרים בממשלה. האנטישמיות נוכחת בשיח הפוליטי, בעיקר בקשר לנגיף הקורונה ולנוכחותם הבולטת של פוליטיקאים יהודים.

אוקראינה אימצה בשנת 2009 את הצהרת טרוזין בדבר החזרת רכוש שדוד מתקופת מלחמת העולם השנייה, אולם לא חוקקה חוקים כלשהם המאפשרים החזרת רכוש יהודי פרטי שהוחרם במהלך המלחמה. ישנן ראיות לכך שפעולותיהם של שלטונות אוקראינה הנוגעות לרכוש היסטורי יהודי היו איטיות יותר מאלה שנגעו לרכוש של בני דתות אחרות. מבין כ-2,500 בניינים קהילתיים יהודיים שהוחרמו, להערכת איגוד הארגונים והקהילות היהודיים של אוקראינה (VAAD) והקהילה היהודית האירואסית להחזרת רכוש, רק 40 בתי כנסת הוחזרו לשליטה של קהילה יהודית (צ'ארני 2009). בנוסף, ארגונים אלה מעריכים כי נותרו עדיין בין 10,000 ל-15,000 חלקות קרקע שיש להחזירן ליהודים (ESLI - European Shoah Legacy Institute 2017).

היהדות נוכחת בזירה הציבורית של אוקראינה. זה מתבטא, בין השאר, בהזמנתם של רבנים לאירועים רשמיים (ילנסקי 2020), בטקסים מסורתיים כמו הדלקה פומבית של חנוכייה בחנוכה, וטקסי אזכרה לאירועי השואה. מורשת השואה היא נושא רגיש באוקראינה, כמו בכל מזרח אירופה. בתקופה הסובייטית, זהותם היהודית של הקורבנות הוצנעה

דומות באוכלוסייה האוקראינית הכללית. כך, מי שגדלו בתקופה שקדמה לעידן הקומוניסטי נוטים להחזיק בהשקפות חיוביות על היהדות כדת, מי שגדלו בעידן הסובייטי נוטים לקשר את היהדות עם חוויות שליליות, והדור הצעיר ביותר חוזר להיות חיובי יותר כלפי היהדות כמסורת דתית. היחס ליהדות מעוצב על ידי חוויות מסורתיות בבית, כך שמי ששני הוריהם יהודים נוטים לקשר רגשי חזק יותר עם המסורת (צ'רוויאקוב, גיטלמן ושפירא, 2001).

מכיוון שרוב היהודים באוקראינה אינם נשואים ליהודים, ניתן היה לצפות כי לארגונים לא-אורתודוקסים תהיה דומיננטיות גדולה יותר בקהילה, אולם דווקא הארגונים האורתודוקסים הם הנותנים את הטון באוקראינה (צ'ארני 2009), שבה 220 קהילות אורתודוקסיות, לעומת 51 קהילות לא-אורתודוקסיות,

ו-26 עצמאיות (שווד 2021). אחת הסיבות לכך היא ההחלטה של האיחוד העולמי ליהדות מתקדמת לא להשקיע בקהילות יהודיות בשטחי ברית המועצות. לשעבר, מתוך הנחה כי קהילות אלה ייעלמו במהירות. במקביל, האידיאל המושרש של עבודה כשליחים אפשר לחב"ד לשלוח רבנים ומשפחות לאוקראינה, גם כאשר השליחות נעשתה בתנאי מחייה קשים.

מעבר לקהילה היהודית המוכרת, יש באוקראינה למעלה מ-60 קהילות של יהודים משיחיים, או קהילות של יהודים-נוצרים או יהודים למען ישו. הקהילה האורתודוקסית מזהה את הקבוצות הללו כאיום, בעוד שישנם אישים וארגונים שאינם מזוהים עם התנועה האורתודוקסית שמקבלים את נוכחותן בצורה נינוחה יותר (צ'ארני 2009).

אודות המכון למדיניות העם היהודי

המכון למדיניות העם היהודי (מיסודה של הסוכנות היהודית לא"י) בע"מ (חל"צ) הוא מוסד ללא כוונת רווח. המכון מהווה מרכז חשיבה ותכנון לעיצוב אסטרטגיה ומדיניות לעם היהודי, בישראל ובתפוצות, על מנת להבטיח את המשכיות העם היהודי, שגשוגו ושגשוגה של מדינת ישראל; מתוך שאיפה לשמר ולטפח את הזהות היהודית כתרבות, לאום ודת; ומתוך שקידה על חיזוק הלכידות בישראל, בקרב יהודי התפוצות ובין ישראל לתפוצות.

בלב עיסוק המכון ניתוח שיטתי של אתגרים ושל הזדמנויות הניצבים לפני העם היהודי בדורנו ויצירת בסיס ידע ומידע על העם היהודי. פעולת המכון מכוונת יישום ותוצריו מוגשים למקבלי החלטות ומנהיגים ובמקרים המתאימים, לציבור הרחב.

את פרסומי המכון למדיניות העם היהודי ניתן למצוא באתר האינטרנט שלנו שכתובתו: jppi.org.il.

בראש מועצת המנהלים של המכון עומדים השגרירים סטוארט אייזנשטאט ודניס רוס, לשעבר בעלי תפקידי מפתח בממשל האמריקאי. המכון נעזר בחבר נאמנים בינלאומי שבין חבריו בכירים מתחומי ידע מגוונים ואישי ציבור מהדרגה הראשונה.

המכון למדיניות העם היהודי
THE JEWISH PEOPLE POLICY INSTITUTE

jppi.org.il

קמפוס גבעת רם, ת.ד. 39156 ירושלים 9139101
טל: 972-2-5633356 • פקס: 972-2-5635040

(מיסודה של הסוכנות היהודית לא"י) בע"מ (חל"צ)